

Tanár úr, ez egyre részegebb!

BODROGI FERENC MÁTÉ: „MINDEN MÁSKÉPPEN VAN”. MŰÉRTELMEZÉSEK ÉS SZAKKRITIKÁK

Bodrogi Ferenc Máté kissé zavarbaejtő szokása, hogy szakkritikáiban előszeretettel alkot szokatlanul személyes, rövid portrét az általa recenzeált szerzőkről. Vaderna Gábor például elfoglalt, leterhelt, heroikus munkabírású édesapaként jelenik meg: „Sokat vizsgáztat, ráadásul két fiúgyermek édesapja [...] – hogy van minderre idő?” [188.] Onder Csaba személyében egy posztmodern provokatőrre ismerhetünk, aki határsértő és szemtelen írásaival további kihívó gesztusokra sarkall: „Bátor, pofátlan, meghökkenítő, üdítő, idegesítő, pontos, elmélyült, léha, vidor, ironikus, durván komoly.” [219.] Azt is megtudhatjuk, hogy Tóth Orsolya az első meghatározó Kazinczy-élményt jelentette Bodrogi számára, míg Fűzfa Balázs a mindig-vidám, néha-komoly bölcsész képében jelenik meg: „Jócskán a Dunán túl él egy olyan irodalmár, aki a Google Images találati listájának mindegyikén mosolyog, ha éppen nem erősen figyel.” [241.]

Helyénvaló tehát, ha Bodrogi Ferenc is ilyesféle személyes bevezetésben részesül, mielőtt az idén megjelent, előbb idézett „Minden másképpen van”. Műértelmezések és szakkritikák című válogatáskötetéről esnék szó. Nálam azonban jobban ismerik a Debreceni Egyetem kritikus hallgatói, akik a markmyprofessor.com-on 5-ös skálán 4.91-re (!) értékelték az oktatásmódszertant, irodalomelméletet és klasszikus magyar irodalmat oktató tanárukat. Jellemzőnek tűnik – legalábbis e kötet alapján – egy 2016-ban kelt szöveges értékelés: „Rendkívül segítőkész és hallgatóbarát oktató. Az anyag megértésében rengeteget segített az órai odafigyelés, ugyanis mondhatni, hogy ez a tárgy eléggé száraz, de előadásmódjával mégis megszerettette és könnyebben elsajátíthatóvá tette az anyagot. Nagyszerű tanár, és egyértelműen SZEXII! ;)” Nem (csak) az oldott hangú bevezetés kedvéért közelítek elsősorban tanári oldaláról a szerzőhöz. A kötet előszava felhívja a figyelmet, hogy Bodrogi szűkebb szakterülete távol áll az alcímben ígért műértelmezésektől, hiszen irodalomtörténeti (döntően Kazinczy-fókuszú) kutatásai során elsősorban ún. „másodlagos” szövegeket (levélváltásokat, programszerű nonfiction publikációkat, politikai és művészi szónoklatokat, folyóirat-közleményeket, újabban pedig oktatásmódszertani kérdéseket) vizsgál, szóval „inkább retorikai, mintsem poétikai írásművekkel foglalatoskodik kultúrtörténet és eszmetörténet határvidékén” [7.]. S az előszóból az is kiderül, hogy a válogatáskötetben olvasható szépirodalmi elemzések jelentős részére leginkább a szerző tanári tapasztalatai hatottak motiváló erővel. Nem véletlen, hogy a bevezető írás éppen a dolgozatokat inspiráló egyetemi szeminaristáknak mond köszönetet. Az egyetemi olvasókurzusok hatása a tanulmányok konkrét tárgy kijelölése mellett a módszertani megközelítésekben (és reflexiókban), valamint a közvetlen és személyes értekező nyelvben is látványosan tetten érhető. Bodrogi az olvasmányokhoz rendszerint a magyar szakokon bejáratott alapfogalmak alapján, az irodalomelemzés „örökzöld szempontjain” [95.] keresztül közelít, előszeretettel ábrázolva egy-egy interpretáció szemináriumokon való (ki)alakulásának történetét. Így Vörösmarty Mihály *A vén cigány* című költeményének elemzésekor: „A felismerés mindazonáltal az egyik diákom szemináriumi felkiáltásából ered, mely akkor harsant fel, amikor épp a versbeszélő

nyelvben kódolt affektusdinamikájára figyeltünk: »Tanár úr, ez egyre részegebb!« [35.] Rokonszenves, hogy nem ózdkodik az oktatás nehézségeiről, kihívásairól mesélni, például Berzsenyi vagy Kazinczy kapcsán [54., 93.]. Azt hiszem, ennek a pedagógiai tekintetnek köszönhető, hogy a kötetet az irodalomtudományos megközelítések közötti szemléleti pluralitás, az irodalomelméletek pragmatikus („haszonelvű”) applikációja jellemzi; olyannyira, hogy a zárlat egy helyütt még az elemzéseket meghatározó hermeneutikai megközelítésből is kikacsint, megvillantva Hans Ulrich Gumbrecht – jellegzetesen nem-hermeneutikai – élménykonceptióját mint lehetséges irodalombefogadási módot s az irodalomoktatás egy megújulási lehetőségét [245–256.].

Mindez a kötet három verselemzésében a leglátványosabb. Közös bennük, hogy Bodrogi mindenekelőtt „rendhagyó kommunikációs esemény”-ként [81.] gondolkodik a líráról, s ezt az alapállását figyelemreméltó következetességgel, több szinten is érvényesíti versolvasataiban. A vers – Bodrogi szövegimmanens megközelítésében – elsősorban lírai beszéd, melyhez a versbeszédhelyzet kommunikációs pragmatikájának rekonstruálásával kerülhetünk közelebb. Bodrogi elemzéseibe így olykor egészen izgalmas és fantáziadús, ugyanakkor a szövegek által nem feltétlen motivált, bevallottan a tanítási gyakorlat szülte „pragmatikus” ötletek is beleíródnak.

De miért is ne lehetne *A közelítő tél* jelenetkeretét ekképpen elképzelni: „a férfi egy ablakból nézi a tájat [...], hátratett kézzel mereng [kontemplál], lassan, csendesén” [53.]. Ennél merészebb (és kérdésesebb) *A vén cigány* vershelyzetének rekonstrukciója, miszerint a strófák végén ismétlődő, a dikció áradását fölfüggesztő refrén (mint a lerészegedő lírai én visszatérő felkiáltása) újra és újra felhajtandó italkörökre utal, mely ezáltal fokozatosan destruálja a beszéd(képesség)et: „mint szöveg széttördeli magát a beszédeseményt, akként ugyanez a refrén mint pannelszerű pragmatikai szünet, mint »beszédes« mozdulat szintén ezt teszi: fel kell hajtani a következő adagot [el kell ismételni, meg kell ismételni ugyanazt], mielőtt folytatam a nagymonológomat” [53.]. Eseményként értelmezhető a mindenkori befogadás szövegidentitások, szöveg-hordozók, [transztextuális] szövegterek és történeti kontextusok által körülrajzolható viszonyrendszere is. Mint Bodrogi bemutatja, Kazinczy *A Tanítvány* című, 1787 és 1836 között 13 szövegváltozatban rögzített önreprezentáló kulcspoémája például kezdetben újszerű, enigmatikusan hermetizáló poémaként hatott, míg negyven évvel később már egy pragmatikusan kinyíló, kissé „ódivatú” költeményként volt olvasható. E filológiai nyomvonalon ismerhetjük fel Berzsenyi [Kazinczy által módosított] fennkölt elmúlásódájának közköltészeti, magas irodalom „alatti” nyelvi forrásvidékét, hiszen a vers „közköltészeti/népköltészeti visszhangjai ott vannak a különböző vénembercsúfolókban, életkorgúnyolókban, bosszantó rímekben, keservekben, sőt még Csokonai Dorottyájának vénlány-paródiájában is. [...] Berzsenyi »közköltészetiileg« és »klasszikailag« egyaránt jól tudhatta, mit jelent a sikamlós témákat játékosan kezelő, avagy esztétikailag megemelő képes beszéd, vagy ha úgy tetszik, a »virágének-logika.«” [70.]

Végezetül, eseményként gondolható el a mai olvasó értelmezési jelenének gyakorlati helyzetszerűsége is, mely – mint említettük – Bodrogi érveléstechnikájának rendkívül fontos, konstitutív része: az értelmezés [mint esemény] kontextusának megmutatása nyomán születik a Berzsenyi-tanulmány bravúros szerkezete, ez árnyalja kellőképpen a Vörösmarty-elemzés eredményeit, ahogy a Kazinczy-elemzés szövegváltozatokon keresztül megrajzolt negyven éves története is ennek köszönhetően

kap aktualizáló zárlatot: „S hogy mennyire nem történik vele mostanában semmi, az műelemző szemináriumok zavart keltő, már-már keserű tapasztalata” [93.].

A prózaelemzések széttartóbbak: a genette-i narratológia és transztextualitás, az Iser-féle fikcióelmélet, a foucault-i hatalomelmélet és a posztkolonialista megközelítésmód stb. mellett a műfaj történet, a sajtótörténet, illetve az eszmetörténet megfontolásait is kamatoztatják. Utóbbira példa *Az Uránia Fanni-exempluma* című tanulmány, mely, erősen kapcsolódva a szerző korábbi kutatásaihoz, a *Fanni Hagyományai* szövegkompozícióját vizsgálja a korabeli politeness-diskurzus kontextusában. Bodrogi a főhős[öke]t negatív példaként értelmezi: érvelése szerint a korabeli csiszoltság-program szerint a protagonistáknak nem elég „érzékenynek” lenni, melynek Fanni maradéktalanul [sőt, túlságosan is] megfelel – hiszen a csiszoltság-diskurzus ideális emberképe szerint az „okosság” is elvárás. Ezzel magyarázható, hogy „Fanni viselkedése, szerelme életképtelen, mert nem válik társadalmiasítottá, okossá. A fiatal lány nem nő fel, nem válik tájékozottá, körültekintővé, társiassá, fajlagos műveltsége ellenére sem. Átesztétizált, passziószerű, antikizáló, végletesen érzékenyített szerelmi bánatába belehal [...] az életszerűség valóságos paródiája testetlen szerelemkoncepciójával és a halál mint vőlegény képzetének – korabeli értelemben is vett – atipikusságával” [19–20.]. A prózai elemzések nemcsak szempontrendszerük, hanem nyelvi kidolgozottságuk, revelatív erejük tekintetében is hullámzóbbak: például a Szerb Antal-elemzések számomra kevésbé nyújtották a címben ígért *minden másképpen van*-élményt. A Jauss, Gadamer, Assmann, Riffaterre, de Man elméleteit halmozó *Utas és holdvilág*-elemzés – melyről meg kell jegyezni, hogy a kötet legkorábbi, majdnem húsz éve keletkezett írása – gondolati-szerkezeti-stiláris letisztultság szempontjából lóg ki a többi, jóval világosabb vonalvezetésű, érettebb nyelvezetű írás közül. A *Pendragon legenda*-értelmezés pedig, amely – megítélésem szerint – kimerül a genette-i transztextualitás és az iseri fikcióelmélet tankönyvszerű illusztrációjában, leginkább Bárczi Zsófia, Havasréti József és Wirágh András interpretációit kompilálja, kevés eredeti szövegszintű megfigyelést mutatva fel. Ellenben a kötet magaslati pontjait adják a kortárs prózákról szóló értelmezések. Ezekben Bodrogi – tanári profilja mellett – kritikus-szaktudósi énje is erősebb arcéllel jelenik meg, mintegy átvezetésként a könyv utolsó, szakkritikákat tartalmazó harmadába: ugyanis a Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című regényéről szóló sokrétű és komplex írás egy igen releváns kritikai észrevételeket is megfogalmazó elemző tanulmányként, míg Borbély Szilárd *Kafka fia* című posztumusz regénytorzóját bemutató szöveg izgalmas, tanulmányértékű gondolatokat is magában hordozó recenzióként értékelhető. [E kortárs szövegekkel foglalkozó írások magas színvonala miatt – is – hiányoltam a kortárs lírát a kötetből.] A gyűjtemény egészére jellemző erény, ahogy a szerző számot vet kollégái olvasataival: soha nem kerül meg [hallgat el] neki nem tetsző vagy éppen a sajátjának ellentmondó értelmezéseket, hanem – nagyon sportszerűen – helyet csinál közöttük magának. A *Kitömött barbár* című regényben azon narratopoétikai sajátosságok teherbírását mutatja meg, melyeket a recepció nagy része kifogásolt, a lényeges kritikáit viszont azon ideológiai fronton fogalmazza meg, melyet mások kifejezetten méltattak. Azokkal ért egyet, akik a könyvet Kazinczy Ferenc özvegyének önéletrajzi regényeként olvassák, ugyanakkor meggyőzően bírálja a mű irányzatregény-szerűségét. Bodrogi izgalmas érvelése alapján úgy látszik, mintha Péterfy maga is „preparátorként” járna

el, vagyis mintha Angelo Solimanék történetét – komplex történelmi kérdésfelvetés helyett – maga is a saját ideológiai, politikai, kulturális meggyőződésével „tömné ki”: „a »rasszizmus« nem rasszizmus, a »freak show« nem freak show 1796-ban” [173.]. A *Kafka fia*-kritika mindenekelőtt a szövegegyüttes keletkezéstörténeti alakulását, a cím által is reflektált „Kafka-viszonylatok” intertextuális, karakterpoétikai, metaforikus, retorikai összetettségét ismerteti. Ugyanakkor – s azt hiszem, ez az írás kényes, de remekül megoldott kulcsproblémája – kritikai észrevételeket is megfogalmaz a regénykezdemény túlzottan széttartó kérdésfelvetései és beszédszólamai, hullámzó stílárís megoldásai, valamint a szelektív, mitizáló, hiperbolikus és túlzottan pesszimista epikai sajátosságai kapcsán. Vitatkozik tehát azokkal a nézetekkel, melyek a posztumusz műből valamiféle töredékes egészet vélnek kiolvasni: „Borbély Szilárd e munkája nem remekmű, hanem egy félbemaradt regény [...] többet ér szembesülni egy majdan minden bizonnyal lírai klasszikussá váló íróember félbemaradt mondataival, a készültség adott, nagyon is közlékeny fokával, mint élvezni a mindenkori kész műegész megejtő teljesítményét.” [186–187.]

A legnagyobb élvezettel mégis talán a szakkritikákat olvastam. Állítása szerint közelebb áll hozzá a „sűrűbb és retorizáltabb diszkurzivitás” [198.], a szárazabb és tárgyilagosabb értekező nyelv, ám jelen kötet ennek ellenkezőjét mutatja. Bodrogi könnyedsége (sőt lazasága) éppen a műfajra nem épp jellemző szakkritikákban ér tetőpontra. Alapvetően nem polemikus alkat: a válogatás tulajdonképpen a laudáció műfajának különböző változatait vonultatja föl. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az írások a dicsérő mondatok hömpölygő unalmába fulladnának. S talán ebben is visszaköszön a szerző tanári alapállása, Bodrogi kritikái éppen azt mutatják meg, hogy hogyan lehet jól dicsérni: mindig másképpen, a bírált szerzőhöz és munkája sajátosságaihoz igazodva. A kötetben olvasható opponensi bírálat-szerű recenzió, például Vaderna Gábor *A költészet születése* című könyvéről szóló írás, mely átfogóan összegzi a kötet érdemeit, majd hosszan sorjázza az elismert eredményeket árnyaló észrevételeit. Az Onder Csaba és Füzfa Balázs tanulmányköteteit bemutató recenziók elsősorban egy-egy különös kutatói alkatot s irodalomtudományos szemléletet helyeznek középpontba. Balogh Piroska Schedius Lajos-monográfiája esetében főként a speciális kutatási téma kontextualizálásával mutatja be a szerző és munkája erőnyeit, míg Szilágyi Márton Csokonai-könyvét a jellegzetes társadalomtörténeti-mikrotörténeti módszertan tükrében mérlegeli. Bodrogi Ferencnél hálásabb recenzenst aligha lehet kívánni: igen bőkezűen dicsér, olykor [például a *vadernisztikus* jelző esetében] talán már pazarlóan, bírálatot azonban mindig nagyon alapos körütekintéssel, elmélyült megokoltsággal fogalmaz meg.

A kötet leginkább szembetűnő szépséghibája a gondatlan kivétel. Nemcsak az a probléma, hogy mire a feléhez értem az olvasásban, a ragasztóköttött könyvgerinc megadta magát, de a szöveggondozás terén sem mutat túl sok belefektetett időt és energiát – mintha a válogatott írások eredeti megjelenési helyről lennének copypastelve, hibásan őrizve a korábbi tördelési formát is.

Bodrogi Ferenc „*Minden másképpen van*” című, vegyes műfajú válogatáskötetből nem áll össze átfogó irodalomtörténeti koncepció, nem körvonalazható belőle markánsabb kánonajánlat vagy egyfajta invenciózus igényű módszertani javaslat. Szépirodalmi értelmezések és irodalomtudományos szakkritikák válogatását adja a könyv, betekintést nyújtva a szerző értelmezői, kritikusai és nem utolsósorban egyetemi

tanári gyakorlatába. Egy korábbi recenzió, Béres Norbert szavaival: „Bodrogi bevezet egy fogalmat, fogalomhálót, magyarázatot ad, kontextualizál, próbára tesz, mérlegel, értékkel – egyszóval: tanít.” (Béres Norbert, *Enjambement*, KULTer.hu) Egy elkötelezett, nyitott, rokonszenves tanári személyiség, egy színes kutatói pálya ezidáig kevésbé látható oldala ismerhető meg Bodrogi harmadik kötetéből. (Savaria University Press)

OWAIMER OLIVER

